

EVLIYA ÇELEBİ'NİN DOĞUM GÜNÜ

PROF. DR. SEMİH TEZCAN

Bu yıl 400. doğum yılı kutlanacak olan dâhi olduğunu geç fark ettiğimiz dâhi Evliya Çelebi'nin doğduğu gün, başvuru kitaplarında 25 Mart 1611 olarak yer alır. Şehzadelerin bile doğum gününün kaydedilmediği, dolayısıyla bilinmediği 17. yüzyıl Türkiye'sinde doğmuş bir saray kuyumcusunun oğlunun doğduğu gün nasıl olup da böyle kesinlikle biliniyor? Görünüşte, bu sorunun pek kolay, yalın bir yanıtı vardır: Evliya Çelebi, doğum tarihini kendisi, 1020 Muharrem ayının onuncu günü olarak bildirmiştir, işte 25 Mart 1611, bu hicrî tarihin milâdî karşılığıdır.*

7 Eylül 2010'da Profesör Halil İnalıcık'la Bilkent Üniversitesi yerleşkesinde bahçeli bir kahvede otururken hoca 7 Eylül gününün doğum günü olduğunu söyledi. Nüfus kütüğünde yazılı değilmiş ama annesi, ona İngilizlerin Haydarpaşa'yı bombaladığı gün dünyaya geldiğini söylemiş. Yıllar sonra araştırıp bombalamanın 7 Eylül 1916'da yapıldığını öğrenmiş, doğum gününü 7 Eylülde kutlamaya başlamış. Onun gibi Evliya Efendi de pekâlâ (hiç sözünü etmediği) annesinden veya babasından veya herhangi bir akrabasından öğrenmiş olabilir hangi gün dünyaya geldiğini.

Eğer 10 Muharrem Evliya Çelebi'nin sadece doğum günü olsaydı, bunun aileden öğrenilmiş, gerçeğe uygunluktan kuşku duymak için bir neden bulunmayan bir doğum günü bilgisi olduğu kabul edilebilirdi. Fakat durum böyle değildir. Önce yazarın kendi doğum gününü, daha doğrusu kendisi için seçtiği doğum gününü nasıl bildirdiğine bir göz atalım: "Bu hakir-i pür-taksir Evliyâ-yı bi-riyâ ibn Derviş Mehmed Zillî (Ben, Derviş Mehmed Zillî oğlu, değeri yok, taksiri çok, riya bilmez Evliya) rahm-ı mâderden müştak olup rû-yı arza kadem basdığımız (ana rahminden ayrılıp yer-

yüzüne ayak bastığımız) bu Sultân Ahmed Hân'ın zamân-ı saltanatında bin yigirmi Muharremü'l-harâm'ın onuncu günü yevm-i âşûrâda (aşûrâ gününde) vücûda gelüp..." (YKY Bas-kısı, c. 1, s. 98).

Eserinin başka bir yerinde doğumu hakkında ayrıntılı bilgiler verir. Fetih öncesinden başlayarak İstanbul'da defnedilmiş Müslüman din adamlarını anlatmaktadır (c. 1, s. 174 ve dev.). Sıra, 17. yüzyıl başında birkaç kez şeyhülislâmlık makamına getirilmiş olan Sunullah Efendi'ye gelince onun hakkında kısaca bilgi verdikten sonra "Ahvâl-i âlem-i sabâvet-i hakir (Ben zavallının bebeliği)" alt başlığıyla kendi doğumu hakkında duyduklarını, muhayyesinde biçimlendirip renklendirerek –isteyen bire bin katarak da diyebilir– anlatmaya koyulur: "(ana rahminden ayrıldığımda) merhûm Sun'ullâh Efendi hânemizde bulunup güşumuzda mengüş olmağičün (kulağıma küpe olsun "kulağımda her zaman çınlasın" diye) gülbâng-i Muhammediyi savt-ı a'lâ ile kırâ'at etmişlerdir (yüksek sesle ezan okumuştur) ve akıka kurbânımız dahi (benim için adanmış olan kurbanı da) Mevlevî şeyhi İsmâ'il Efendi zebh edüp (kesip) 'İsmâ'il kurbânıdır' buyururlar. Ol gece

hânemizde yetmiş aded sâhib-i sülûk ârif-i billâh (tarikât mensubu, velilik mertebesine ulaşmış) cânlar mevcûd olup Geysûdâr Kapanî Mehmed Efendi dahi gelüp hakirî kundağımızla kucağına alup kulağıma ezân-ı Muhammedî tilâvet etmek murâd edindikde (okumak istediğinde), 'Ya bu oğlanı âgâh edüp ([Müslüman çocuğu olarak doğduğu hakkında] bilgilendirip) kulağına kim ezân okudu?' deyüp su'âl edince huzzâr-ı meclisden ba'dehu üstâdımız olan (orada hazır bulunanlardan daha sonra öğretmenim olan) Dersiâm Ahfeş Efendi buyururlar kim, 'Ezânı Sun'ullâh Efendi okudu' deyince hemân Geysûdâr Mehmed Efendi eydir (der): 'Biz dahi abdâlânâne fenâfillâh ezânın okuyalım' (Ben de dervişlere özgü 'Tanrı'nın varlığına kaynaşma ezanı' okuyayım) deyüp bir savt-ı hazîn ile (hüzünlü bir sesle) ezân tilâvet edüp dest-i şeriflerinde olan ma'hûd teberin yanımıza koyup (kutlu elinde olan o daha önce sözü edilmiş olan baltasını yanımıza koyup), 'Bu oğlana ihsân eyledim, bununla çok gazâda bulunup fakr u fâkada (dervişlikte) sâhib-i seccâde (koyu inançlı) ve sâhib-i celâl (korkmaz) olsun ve zamân-ı fetâlığında (büyüyüp yiğit olduğunda) bir şeyden havf etmeyüp (korkmayıp) kumda oynayup

ayağına çöp batmasın' deyü Fâtiha-ı şerif tilâvet edüp (okuyup) bilâ-selâm giderler. Ve ibtidâ dehânımıza (ilk kez ağzıma) Kâsımpaşa Mevlevihânesi şeyhi Divâne Abdî Dede hazretleri mübârek dehânından nân-pâre (kutlu ağzından ekmek parçası) çıkarup 'Fukarâ lokmasıyla perveriş bulsun' deyü (derviş lokmasıyla beslensin' diyerek) ibtidâ (ilk kez) ağzımıza anlar bir nân-pâre (ekmek parçası) kollar. Ve Yenikapu Mevlevihânesinin şeyhi Hazret-i Doğani Dede bu hakîri der-âğûşuna (kucağına) alup hevâya atup, 'Bu oğlan bu cihânda bizim uçurmamız' olsun deyü buyurmuşlar. Kaddesenallâhu bi-sırrıhi'l'azîz (Allah onların azîz ruhlarını kutlu kılsın)." (c. 1, s. 176-177).

Yazar, doğduğu günü anlatmayı burada keser. Başka bir hikâyesini anlatma fırsatı hazırlamıştır. Kırk yıl sonrasına atlar: 1651 yılında, kendisi kırk yaşındayken katıldığı Lehistan seferinde bir yağma sırasında baltayı, bir kapı halkasına asmıştır. Birden düşman baskınına uğrayınca canını zor kurtarır, Kırım'a kaçar, baltayı alacak vakti olmamıştır, bu yadigarı elden çıkarmış olmasına pek yarar. Ertesi yıl yine sefere katılır, gider baltayı koyduğu yerde bulur. Tanrı'ya yüzlerce kez şükrederek baltayı Kırım Hanı'na ve öteki yoldaşlarına gösterir, hepsi hayretler içinde kalırlar.

Evlîya'nın pek güzel anlattığı bu hikâyenin tek kelimesine bile inanmak zorunda değiliz, ama onun yararlık gücünün çarpıcı bir örneği olan bu ustaca kurgulama karşısında hayrette kalıyoruz. Zaten yazarın asıl hayretler içinde bırakmak istediği, ne Kırım Hanı'dır, ne de öteki dostları. O, sadece günün birinde *Seyahat-nâme'sini* okuyacak olanları hayrette bırakmak istemiştir.

Hikâyesini bitirince Evliya, arada başka şeyler anlatmış olmasından dolayı okuyucudan anlayış göstermesini dileyerek sözü yine kendi doğumundan sonra baba evinde toplanan kutlu kişilere getirir: "Ya'nî bu tatvil-i kelâmdan murâd u merâm (sözü böyle uzatmanın amacı) oldur kim hamd-i Hudâ bu hakîri-

Âdem ile Havva: Âdem ile Havvâ'nın Cennet'ten kouvulması.

Fâlnâme, TSM H. 1703
(Topkapı Sarayı
Müzesi Hazine 1703
no.lu yazma) Metin
And, Minyatürlerle
Osmanlı-İslâm
Mitolojisi, YKY
İstanbul 2007, s. 96.

pür-taksir böyle mazanna-i kerâme kimesnelerin (ermişliği kabul edilen kişilerin) nazar-gerdesiyiz (kayıрма ve koruması altındayız) sümme el-hamdü lillâh (Allah'a tekrar tekrar hamd olsun) cümlesinin himmetleri hâzır u nâzır ola. Âmin."

Evlîya, (c. 1, s. 186) Geysûdâr Mehemed Efendi'yi anlatırken, doğumundan sonra sağ ve sol kulağına kimlerin ezan okuduğunu bir kez daha hatırlatır: "bu fakîr tevellüd etdüğümüz mahalde sağ kulağıma ezânı Sun'ullâh Efendi ve sol güşumuza mengüş için bu Geysûdâr Mehemed Efendi ezân okumuşdur."

Evlîya Çelebi, heyecandan dili sürçtüğü için Peygamber'den şefaât yerine seyahat dilediği o ünlü rüyasını da Muharrem ayının onuncu gününün gecesinde görmüştür: "İslâmbol'da künc-i mihnehanemizde (evimizin bir köşesinde) girde-bâliš-i nâliš üzre hâb-ı murâda yasdanup (üstü-

ne kapanıp ağladığım yastığa başımı yaslayıp dilek uykusuna uzanıp) bin kırk mâh-ı Muharrem'in leyle-i âşûrası (1040 yılı Muharrem ayının onuncu günü gecesi) idi kim bu hakîr beyne'n-nevm ve'l-yakazada (uyku ile uyanıklık arasında) iken görürüm ki Yemiş iskelesi kurbünde (yakınında) Ahî Çelebi câmi'i nâm câmi' kim helâl-i zülâl mâl ile inşâ olunmuş (arısı gibi helâl mal ile yaptırılmış) bir müstecâbü'd-da've câmi'-i atıktır (içinde edilen duaların kabul olduğu eski bir camidir) menâmımda (düşümde) hakîr kendümi ol câmi'de gördüm" (c. 1, s. 11).

Evlîya Çelebi, İstanbul'dan ilk kez ayrılıp babasına haber vermeden Bursa'ya gidişini de bir 10 Muharrem gününe denk getirir. Seyahat dönüşü babasıyla görüştüğünde, babasını şöyle konuşturur: "Sen bin elli Muharrem'in yevm-i âşûrâsında gâ'ib olduğun leyle-i mübârekede niçe ed'îye-i me'sûre tilâvet edüp ve sûre-i

**Nüh'un gemisi:
Nüh'un gemisinin
kesiti.**

Kıyasü'l-Enbiya
Hamidiye 980
(Şimdi Süleymaniye
Kütüphanesine
nakledilmiş olan
Hamidiye Kütüphanesi
yazmalarından 980
no.lu yazma) Metin And,
Minyatürlerle Osmanlı-
İslâm Mitolojyası,
YKY İstanbul 2007,
s.113.

innâ a'teynâ'yı bin kerre kırâ'at edüp
ol gece vâkı'amda seni görürüm (1050
Muharremi'nin âşüre günü kayboldu-
ğun kutlu gecede nice duaları ve innâ
a'teynâ sûresini bin kez okudum, o
gece rüyamda seni gördüm). Bursa'da
Emir Sultân hazretlerin ziyaret edüp
rûhâniyyetinden istimdâd taleb edüp
(onun ruhundan yardım isteyip)

olarak oturup sağ eliyle sol kulağıma
berk (sıkıca) yapışup nasîhate âğâze
etdi (başladı)"

Elbette Evliya Çelebi, Kerbelâ olayı-
nın 10 Muharrem'de vuku bulduğu
hakkındaki inanıştan habersiz değildi.
Tebriz'in Çevgân Meydanı'nda, her yıl
Muharrem ayının onuncu günü başla-
yıp üç gün üç gece süren aşure tören-
lerini ayrıntılı olarak anlatır (c. 2, s.
129). Bitlis'i anlatırken çevgân oyunu
dolayısıyla yine Kerbelâ olayından, 10
Muharrem'den, söz eder (c. 4, s. 83).
Kahire'deki mevlûd törenlerini sayar-
ken Muharrem ayının on ikinci' gece-
sinde (âşûrâ gecesi) Meşhed-i İmâm
Hüseyn'de yapılan tören üzerine
bilgi verir (c. 10, s. 254 ve 535). Bura-
da, Yahudilerin bu gece üçer üçer bir
araya gelip ellerinde büyük zembiller
içinde bulunan çeşit çeşit tütsüleri,
ilahiler okuyarak yakıp sattıklarını
anlatır; daha sonra bunu bir daha
tekrarlar (c. 10, s. 279). Mısır'ın gü-
neyinde Behnisâ'da "her sene mâh-ı
Muharrem'in on ikinci günü yevm-i
Âşûrâ oldukça" kaynatılan aşure ka-
zanlarını anlatır (c. 10, s. 508).

On ciltlik koca *Seyahatnâme*'de "10
Muharrem" tarihinin herhangi bir ni-
yete ya da Kerbelâ olayına ilişkin ol-

Evliya Çelebi, tarih anlatırken 1002
yılında Sinan Paşa'nın, Pespirim³
Kalesi'ni yevm-i âşûrâ'da yeniden
fethettiğini yazmıştır (c. 7, s. 46). Ben-
ce bu da bir "denk getirme" olabilir.
Bu bilginin gerçeğe uyup uymadığını
başka kaynaklardan araştırıp denet-
lemeyi tarihçilere bırakıyorum.

Yazarın, İstanbul'dan, bu şehre bir
daha dönmek üzere yola çıktığı
seyahatinin başlangıç gününü de bir
"âşûre günü" olarak vermesi elbette
anlamlıdır. Evliya, Hac ziyaretine git-
mektedir: "Bin seksen iki Muharrem-
inin on ikinci gün yevm-i Âşûrâ idi,
Âsitâne-i sa'âdetden (İstanbul'dan)
sa'd sa'atde (uğurlu bir saatte)⁴
alâ mâ-farzallah (Allâh'ın farz kıl-
dığı üzere) edâ-i hac etmeğiçün
Üsküdar'da azm-i râh-ı Mekke-i Mü-
kerreme etdiğimiz (Mekke-i Mükerra-
me yoluna koyulduğumuz...)", (c. 9,
s. 8). Bu da bir "denk getirme" olabilir
mi? Yani Evliya, eserini kaleme alır-
ken bu gün özel olarak mı seçmiştir,
yoksa gerçekten Evliya, Hac ziyare-
tine çıkmak için Aşûre Günü'nü mü
beklemişti? Tabii bunu hiçbir zaman
öğrenemeyeceğiz.

Evliya Çelebi'nin Muharrem ayı-
nın onuncu gününe karşı ilgi ve
dikkatinin sebebi herhalde biri
Âdem Peygamber'le, öteki de Nüh
Peygamber'le ilgili olan, bize kendi-
sinin naklettiği şu rivayetlerdir:

Âdem Peygamber'le ilgili riva-
yet: "Kaçan kim Âdem ü Havvâ
bu Arafât'da birbirleriyle mülâkat
olduklarında (Âdem ile Havvâ bu
Arafât'ta birbirlerine kavuştukla-
rında) ... mâh-ı Muharrem'in on
ikinci gün yevm-i Âşûrâ'da (Aşûre
Günü'nde) buluşduklarında karın-
ları acıkdı. Bu vâdide serserî (başı-
boş) gezdiler. Derhâl Cenâb-ı Hak
tarafından Cibrîl-i Emîn (Cebraîl) bir
tabak buğday sünbûleleri (başak-
ları) getirüp bu mescid mahallinde
bir sifâl içre tabh edüp (bir çöm-
lek içinde pişirip) Âdem Havvâ'ya
ta'lim edüp tenâvül etdiler (yediler),
def-i cü'edüp (karınlarını doyurup)
Rabbü'l-âlemin'e hamd etdiler. (...)
hâlâ elsine-i nâsda (halk dilinde)
bir âdem bir âdemi hânesine da'vet

*Elbette Evliya Çelebi, Kerbelâ olayının 10 Muharrem'de
vuku bulduğu hakkındaki inanıştan habersiz değildi.
Tebriz'in Çevgân Meydanı'nda, her yıl Muharrem ayının
onuncu günü başlayıp üç gün üç gece süren aşure
törenlerini ayrıntılı olarak anlatır. Bitlis'i anlatırken
çevgân oyunu dolayısıyla yine Kerbelâ olayından,
10 Muharrem'den söz eder.*

seyâhat ricâ edüp bükâ ederdin (ağlı-
yordun). Ve ol gece bana niçe kibâr-ı
evliyâullâhlar (büyük evliyalar) ricâ
edüp senin seyâhate gitmen için izin
taleb etdiler. Ben dahi ol gece cümle-
nin rızasıyla sana destûr (izin) verüp
Fâtiha tilâvet etdiler. Gel imdi oğul,
şimden gerü sana seyâhat göründü.
Allâh mübârek eyleye. Ammâ sana
nasîhatim var" deyü elimden yapı-
şup huzûrunda ber-zânû (diz çökmüş

maksızın, gerçek bir tarih bildirmek
üzere geçtiği birkaç veri de bulun-
maktadır: 1058 yılında Merzifon'dan
Köprü şehrine hareket ediş (c. 2,
208); 1071 yılında Kal'a-i Zadra altın-
dan dönüp Hilevne sahrâsına yola
çıkış (c. 5, s. 248); 1081 yılında Man-
ya gazâsına gitmek üzere Santoron
Adası'ndan ayrılış (c. 8, s. 257). Bun-
lar hep Muharrem'in onuncu günün-
de vuku bulmuştur.

eylese 'Aş-ı baba çorbası yiyelim' der. Ve Âdem çorbayı pişirüp soyunca kararı kalmayup (dayanamayıp) ısıcak tenâvül ettiğinde (sıcak yediğinden dolayı) hâlâ cümle benî âdem ıssı ta'âmdan hazz ederler (bugüne kadar bütün insanoğulları sıcak yemekten hoşlanırlar). Ammâ Nogay Tatarı kavmi soğuk lahşa şorbâsı (soğuk erişte çorbası) yerler ve hâlâ bir güne ta'âm yerler, anın için ten tendürüstlerdir (o yüzden sağlıklıdır)", (c. 9, s. 356).

Nûh Peygamber'le ilgili rivayeti Evliya, *Seyahatnâme*'nin iki ayrı yerinde nakletmiştir. Birincisi (Sofya'yı anlatırken): "Hazret-i Nûh Necî Tûfân'dan necât bulduktan (kurtulduktan) sonra Musil kurbunda (Musul yakınında) cebel-i Cûde'de keşti-i Nûh karâr edüp (Cûdi Dağı'nda Nuh'un gemisi durup) anda yetmiş nefer kimesne ile şükran-ı selâmet (selamete çıkışın şükranesi olarak) herkesde ne ni'met bulundu ise bir yire cem' edüp (yığıp) bir kazgan içre tabh eyleyüp tenâvül edüp (bir kazan içinde pişirip yiyip) Hakka şükür etdiler. Ol ta'âmın (yiyeyeğinin) ismine aşur aşî nâm kodular. Zîrâ Tûfân'dan halâs oldukları (kurtuldukları) gün mâh-ı muharremin onuncu gün olmağıyla yevm-i âşir (onuncu) deyüp aşur aşî dediler," (c. 3, s. 220).

Aynı rivayeti Sincâr Dağı'ndan⁵ söz ederken tekrar eder: "Hazret-i Nûh Necî, Tûfân'da Cebel-i Cûde üzre keştisiyle karâr edüp necât oldukda (gemisi Cûdi Dağı üzerine oturup kurtulunca) cümle ümmet-i Nûh gemiden taşra çıkup hâk-i anber-i pâke (kara toprağa) yüz sürüp secde-i şükrettiler. Cümlesi şükran için herkesde ne bulundu ise bir kazgana koyup

âş pişirüp tenâvül etdiler (yediler). Hâlâ ol ta'âma 'Âşûrâ âşî' derler kim Nûh Necî mâh-ı Muharremin onuncu gününde necât bulduğunda yevm-i âşûrâdır..." (c. 4, s. 45).

Yukarıda bir araya getirdiklerimden ben şu sonucu çıkarmak istiyorum: Âdem Peygamber ile Havvâ Ana'nın karınlarını doyurmayı öğrenmeleri olsun, Nûh Peygamber ve gemisine aldıklarının Tûfân'dan kurtulup yeniden yiyip içmeye başlamaları olsun, İslam mitolojisinde insanlık tarihi açısından son derecede önemli olaylardır, bu olayların vuku bulduğu gün sayılan Aşûre Günü çok mutlu bir gündür. Evliya Çelebi, kendisinin dünyaya gelişini, kendisinin rüyasında Muhammed Peygamber'i görüp ondan seyahatlerle dolu bir hayat dileyişini, kendisinin ilk seyahatine çıkışını, kendisinin Hac yolculuğuna çıkışını da çok önemli olaylar olarak görmüş, bu yüzden bu olayları hep bu mutlu güne, Aşûre Günü'ne denk getirmiştir. Evliya Çelebi, Hicrî 1020'de doğmuş olabilir, ama doğum gününü bu yılın 10 Muharremi (= 25 Mart 1611) olarak belirleyen mutlaka kendisidir!

Aşûre Günü'nün kutluluğu üzerine Evliya'nın belki bilmediği için anlatmadığı, fakat belki de onun zamanından sonra uydurulmuş şu rivayetler de vardır: Âdem Peygamber'in tevbesi bugün kabul edilmiştir. Mûsâ Peygamber ve İsrailoğulları, Firavun'un zulmünden bu gün kurtulmuşlardır. Yûnus Peygamber balığın karnından bugün kurtulmuştur. İbrâhîm, Mûsâ ve İsâ Peygamberler bugün doğmuşlardır. Süleymân Peygamber'e mülk bugün verilmiştir.⁶ Yakûp Peygamber oğlu Yûsuf'a bugün kavuşmuş-

tur. Eyyûb Peygamber'in yaraları bugün sağalmıştır. *Seyahatnâme*'de yer alan, Aşûre Günü'nün, Cebrail'in Âdem'e yemek pişirmeyi öğrettiği gün olarak kabul edilişi, Baş'ın makalesinde yer almaz. Yazar, sıraladığı rivayetlerden sadece üçünün (Âdem'in tevbesinin kabul edilişi, Nûh'un gemisinin karaya oturması, Mûsâ ve kavminin Firavun zulmünden kurtulması) temel İslâm kaynaklarında yer aldığını,⁷ ötekilerin yakıştırma olduğunu belirtir.⁸

Bitirirken şunları da sıralamam gerekiyor: Şii âlemi için matem günü, en acı gün olarak kabul edilen Aşûre Günü hakkında anlaşıldığına göre daha 8. yüzyılda, Emevîler döneminde başlayarak Sünnîler tarafından bu günü sevinç günü, kutlu gün, feraha çıkış günü sayan birtakım rivayetler uydurulmuştur. Prof. Eyüp Baş, dipnotta gösterilen makalesinde "Aşûre hakkında gerek tarih kitapları ve gerekse hadis kaynaklarında, önemi ve değeri ile ilgili olarak bu günün mutlu bir gün olduğuna delalet edecek şekilde kaydedilmiş olan haber ve hadislerin hemen hepsinin, Şii-Sünnî gerginliği çerçevesinde zaman içerisinde ortaya çıktığını söylemek bize makul gelmektedir"⁹ der. Ben "hemen hepsinin" yerine "hiç şüphesiz hepsinin" koyarak bu görüşü bütünüyle kabul ediyorum. Evliya Çelebi'ye gelince, o, kendi hayatına ilişkin "10 Muharrem kurgulamaları"nın sadece bu günü kutlu sayan rivayetler dolayısıyla yapmış, bunun ötesinde, "Şiiilerin en acı günü"nü kendisi için "kutlu bir gün" olarak göstermek gibi bir niyet taşımamıştır.

SEMİH TEZCAN
BİLKENT ÜNİVERSİTESİ,
TÜRK EDEBİYATI BÖLÜMÜ ÖĞRETİM ÜYESİ

DİPNOTLAR

- * Bkz. örn. *İslam Ansiklopedisi*, c. 4, s. 400 (Cahit Baysun tarafından kaleme alınmış olan "Evliya Çelebi" maddesi); Behçet Necatigil, *Edebiyatımızda İsimler Sözlüğü*,⁵ İstanbul 1993, s. 136.
- 1 *Seyahatnâme*'de sadece burada geçen, başka kaynaklarda da buraya uygun düşecek bir anlamda bulunamayan "uçurma" kelimesini Evliya, galiba "yuvadan uçurulan kuş yavrusu, doğan yavrusu", belki de "mürîd" anlamına kullanmış. Bebeği havaya uçuran'ın *Doğanı Dede* olduğuna dikkat!
- 2 *Seyahatnâme*'de "on / on iki" meselesi hakkında bkz. Robert Dankoff, *Seyyâh-ı Âlem Evliya*

- Çelebi'nin Dünyaya Bakışı*, YKY İstanbul 2010, s. 179, dipnot 9: "Bazı bağlamalarda 'on iki' on için bir kod gibi kullanılır görülmektedir, nitekim Aşûre genellikle Muharrem'in 'onikinci' günüdür".
- 3 *Peşprém* (Macaristan); bugünkü yaygın adıyla *Veszprém* (Almanca *Weißbrunn* "ak pınar").
- 4 *sa'd sa'at* "uzurlu saat" *Seyahatnâme*'de günün belli bir saati için kullanılmamıştır, "bir işe girişmek için çoğu kez müneccimlerin, bazen de o işle doğrudan ilgili kişinin belirlediği uğurlu an" anlamına gelir.
- 5 Sincâr Dağı (bugünkü yazılışıyla *Sinjar*, *Sindjar*) ve şehri, Mardin güneyinde, Irak'ın Ninawa vilayetindedir.
- 6 Bunlar için bkz. Eyüp Baş, "Aşûre Günü, Tarihsel

- Boyutu ve Osmanlı Dini Hayatındaki Yeri Üzerine Düşünceler", *Ank. Üni. İlahiyat Fak. Der. c. 45*, 167-190).
- 7 Baş'ın verdiği bilgiye göre Âdem ile ilgili rivayet İbnü'l Cevzî (1116-1201) tarafından; Nûh ile ilgili rivayet ilk olarak İbn Sa'd (784-845) daha sonra başkaları tarafından; Mûsâ ile ilgili rivayet ilk olarak Taberî (839-923), daha sonra başkaları tarafından nakledilmiştir.
- 8 Öte yandan söz konusu üç olayı "tarihi olay" diye niteler: "Saydığımız bu tarihi olayların, tarihte gerçekten vuku bulmuş olduklarını Kur'an-ı Kerim'den öğrenmekle beraber ..." (Eyüp Baş, a.g.y. 169).
- 9 Eyüp Baş a.g.y. s. 175.